

ALKAS PĒC STABILITĀTES

Rubļi, kerēnkas, ostmarkas un lati. Naudas vērtības (gan nominālās, gan reālās) būtiskas pārmaiņas gandrīz vai katros 10 gados. Īpašumu dališana un pārdališana, agrārā reforma, nacionālizācija, kolektīvizācija, privatizācija.

Kopš Latvijas valsts dibināšanas 1918. gadā tās tautsaimniecība tikusi mētāta un plosīta, vairākkārt izjaukta un atkal veidota no jauna. Tāpēc laikos, kad Latvijas tautai bijusi iespēja pašai pārvaldīt savu valsti, vērojama tik spēcīga tieksme nodrošināt, lai vismaz kaut kas ekonomiskajā dzīvē būtu stabils.

Taču stabilitāte nav raksturīga tirgus ekonomikai, sistēmai, kas dabiskā veidā Latvijā tika pieņemta gan laikā starp abiem pasaules kariem (tiesa, ar noslieci uz valsts kapitālismu Ulmaņa laikā), gan arī pēc neatkarības atgūšanas. Tirgus ekonomikas attīstības dzinulis ir konkurence un svarīgākā iezīme – slavenā austriešu ekonomista Jozefa Šumpetera aprakstītā radošā destrukcija, kas iznīcina savu laiku pārdzīvojušos tirgus dalībniekus, lai radītu vietu jaunākiem, efektīvākiem un bagātākiem uzņēmumiem un produktiem.

Tiesa, pat šādā nemiera jūrā vajadzīgs kāds enkurs vai atskaites punkts. Gan pirmajā, gan otrajā Latvijas neatkarības posmā šo stabilitātes, pat drošības un piederības sajūtu paradoksālā veidā radījusi nauda, ko citkārt mēdz uzskatīt par netīru vai pat amorālu. No pirmskara sudraba pieclatniekiem ar slavenu latvju jaunavas profilu tagad taisa rotas lietas. Kad 1993. gadā iznāca 5 latu banknotes, ļoti daudzi izjuta lepnumu par veidu, kā tajās apvienota elegānce ar ozola spēku. Un netveramākā, bet ekonomiski vēl jo svarīgākā līmenī lata vērtības stabilitāte abos laika posmos gan valsts vadībai, gan tautai likusies ļoti svarīga.

Izlasot šajā grāmatā apkopoto informāciju par Latvijas Banku un Latvijas tautsaimniecību pēdējos 90 gados, nevar nepamanīt postu, ko svešas varas spējušas nodarīt iedzīvotājiem, manipulējot ar naudu.

1. pasaules kara un sekojušo brīvības cīņu laikā Latvijas teritorijā ģirbēja visdažādākās naudas zīmes. Raibus papīrus drukāja cariskā un Kerenska Krievija, vācu okupācijas vara un Stučkas padomju valdība (kura padomju Krievijas sirpja un āmura vietā lika veseri un izkapti). Juku laikos pat atsevišķas pilsētas un apriņķi – Rīga, Cēsis, Jelgava un Ventpils – centās norēķināties ar pašu izdotām parādzīmēm un kuponiem. Šīs valūtas vienoja tikai agri vai vēlū piedzīvotais straujais vērtības zudums. Pēc pirmās neatkarības gadiem nāca jaunas okupācijas, un laiks no 1940. gada līdz pat 1991. gadam sniedza uzskatāmu mācību, ka svešai naudai nevajag uzticēties.

Kā šajā grāmatā publicētajā rakstā precīzi formulējis Gatis Krūmiņš, 2. pasaules kara laikā gan padomju, gan vācu okupācijas režīms monetāro politiku izmantoja, lai mērķtiecīgi izlaupītu Latviju.

Pēc padomju karaspēka ienākšanas 1940. gada 17. jūnijā lata kurss attiecībā pret padomju rubli tika noteikts 1 : 1, taču tas bija tālu no reālās šo valūtu pirktspēju attiecības. Latvijā pirms okupācijas visu preču nominālās cenas bija ievērojami zemākas nekā PSRS, un, nosakot abu valūtu paritāti, jaunais režīms uzdāvināja visiem no Krievijas iebrāukušajiem padomju valsts darbiniekiem un militārpersonām iespēju daudz un lēti iepirkties. Par šo laiku tautas atmiņā vēl palikuši jau par folkloru kļuvušie nostāsti par padomju virsnieku kundzēm, kuras ierodas operā dārgā, bet ļoti nepiemērotā apģērbā, tomēr smieklu laiks bija īss. Drīz vien veikali bija tukši, un jau nākamā gada pirmajā pusē Latvijas iedzīvotāji iepazīna deficītu un rindas pie veikaliem.

Līdzīgi rikojās arī vācu okupācijas režīms, nosakot mākslīgi augstu iekarotajās teritorijās izmantojamās reišmarkas kursu attiecībā pret rubli. Mazāk nekā divu gadu laikā naudas ekonomiskā nozīme tika gandrīz iznīcināta. Okupācijas vara iedzīvotājiem ar kartīšu un punktu zīmju jeb šeiņu starpniecību dalīja minimālai iztikai nepieciešamo, bet pārējā ekonomiskā aktivitāte notika t.s. melnajā tirgū vai nu par naudu, kuras vērtība bija 20–100 reižu mazāka nekā oficiālajos rēķinos, vai arī vienkārši primitīvā maiņas formā, kā universālu maksāšanas līdzekli izmantojot cigaretes un alkoholu.

Savukārt pēc kara, 1947. gada beigās, padomju režīms slepus sagatavoja un pēkšņi īstenoja vēl vienu naudas reformu ar mērķi samazināt apgrozībā esošo naudas daudzumu. Uzkrājumi skaidrā naudā tika mainīti pret jauno naudu pēc kursa 10 : 1, un stipri samazinājās to noguldījumu vērtība, kuru apjoms pārsniedza 3 000 rubļu.

Pēc Staļina nāves 1953. gadā ekonomiskā situācija it kā sāka normalizēties, tomēr nauda nevarēja būt ne pilnvērtīga, ne stabila plānveida ekonomikā, kur cenas nevis atspoguļoja piedāvājumu un pieprasījumu, bet gan tika centralizēti noteiktas politisku apsvērumu dēļ. 1961. gada naudas reforma bija tīri nomināla, samainot visus vecos rubļus pret jauniem pēc kursa 10 : 1 un tādējādi tiekot vaļā no vienas liekas nulles uz banknotēm un cenas zīmēm. Tomēr šī pārmaiņa liek pievērst uzmanību faktam, ka pat plānveida ekonomikā nav iespējams izvairīties no piedāvājuma un pieprasījuma attiecības, t.sk. no mainīgā līdzsvara starp naudas un preču daudzumu, kas izpaužas inflācijā. Vienīgais, ko sociālisms spēja izdarīt, bija šo attiecību vairāk vai mazāk izkropļot, un stagnācijas gados arvien augošais, taču praktiski neizmantojamais naudas daudzums pludoja zem propagandas mānīgi uzspodrinātās tautsaimniecības virsmas un beigu beigās aizskaloja valsts pamatus. PSRS stagnācijas gados arvien redzamāki kļuva monetārās patoloģijas simptomi – deficīts, rindas, maiņas attiecības ar nosaukumu

"blats" u.c. –, kuri liecināja, ka sociālismā nauda kā ekonomiskās vērtības mērs būtiski degradējusies. Ne jau velti 20. gs. 80. gadu beigās tik plaši tika lietota nievājošā iesauka "koka rublis".

Ekonomiskā norieta izmisumā PSRS valdība vēl pēdējo reizi centās patvarīgi atrisināt monetārās problēmas, 1991. gada janvāra beigās pēkšņi paziņojot, ka vecā tipa 50 un 100 rubļu banknotes vairs nebūs derīgas, un ierobežojot piekļuvi noguldījumiem bankās, taču tas vienkārši paātrināja sistēmas sabrukumu, nostiprinot apziņu, ka režīmam nevar uzticēties.

Pārlūkojot šo vēsturisko pieredzi, kļūst skaidrs, kāpēc neatkarīgajā Latvijas valstī stabila, uzticama valūta tikusi uzskatīta par vienu no galvenajām vērtībām. Tāpat kā vācieši vēl arvien nespēj aizmirst 1923. gada hiperinflāciju, kad naudu uz veikalu veda ķerrās un cenām nulles auga klāt no dienas dienā, arī latviešu vēsturiskajā zemapziņā naudas jukas atstājušas dziļas pēdas un stabilai naudai ir spēcīgs psiholoģisks pievilksanas spēks. Varbūt tieši šī vēsturiskā pieredze, kas mācījusi naudas maiņu pielīdzināt aplaupīšanai, likusi daudzu prātos iesakņoties nepamatotajai idejai, ka iedzīvotāji cieta zaudējumus 1993. gadā, mainot 200 Latvijas rubļus pret vienu latu.

Gan pirmajā, gan otrajā neatkarības posmā Latvijas valsts ir daudz darījusi, lai apmierinātu iedzīvotāju vēlmi rast stabilitāti.

Pēc neatkarības cīņu beigām jaundibinātajai Latvijas valstij nebija viegli ieviest kārtību valdošajā monetārajā haosā un iegrozot inflāciju. Tomēr pēc pārejas posma ar Latvijas rubli 1922. gadā izlaistais lats balstījās uz stingrākā pamata, kuru pasaule tolaik pazina, – uz zelta.

Savukārt, Saeimā apspriežot Latvijas Bankas Statūtu projektu, Finanšu komisijas referents Latvijas Bankas padomes loceklis Jānis Vesmanis izklāstīja gan pašas Latvijas naudas, gan emisijas bankas idejiskos pamatus, kuri aktuāli arī šodien. Viņš uzsvēra, ka gādība par stabilu maiņas līdzekli, t.i., naudu, ir bijusi viens no jaunās valsts lielākajiem uzdevumiem kopš pirmās pastāvēšanas dienas un nemainīsies arī turpmāk, jo "Tur, kur ir svārstīga nauda, svārstīga valūta, tur uzņēmējam nav pārliecības, ka pērkot vai pārdodot viņš necietīs zaudējumus."¹

Jaunajā valstī bija divi līdzekļi, kā nodrošināt šo stabilitāti, – naudas segums ar zelta un ārvalstu valūtu rezervēm un Latvijas Bankas neatkarība.

Pirmajam faktoram Latvijas Banka pievērsa pastāvīgu uzmanību, un, kā šeit publicētajā rakstā norāda Āris Puriņš, visā tās pastāvēšanas laikā Latvijas Bankas izlaisto banknošu nodrošinājums nozīmīgi pārsniedza tās statūtos prasīto.

1929. gadā sākoties pasaules ekonomiskajai krīzei, Latvija noturēja 1922. gadā noteikto lata attiecību pret zeltu daudz

ilgāk nekā citas valstis. Lielbritānija attiecās no zelta standarta 1931. gadā, tai sekoja Skandināvijas valstis, Igaunija no tā atteicās 1933. gadā, bet Rūzvelta valdība būtiski samazināja ASV dolāra vērtību pret zeltu 1934. gadā. Lai novērstu ārvalstu valūtas un zelta rezervju aizplūšanu, Latvija krīzes sākumā ieviesa stingrāku kontroli pār kapitāla plūsmām un administratīvi noteica, kam ir tiesības par latiem iegādāties ārvalstu valūtu importa darījumiem. Tomēr lata piesaisti zeltam tā noturēja līdz 1936. gadam, kad Francijas – t.s. zelta bloka galvenās valsts – lēmums atraišit franku no zelta piespieda Ulmaņa valdību rīkoties. Lats tika piesaistīts Lielbritānijas sterliņu mārciņai pēc jauna kursa, kas nozīmēja lata vērtības kritumu par 38%. Laikā, kad brīvā tirdzniecība starp valstīm jau bija ļoti ierobežota, valdībām bija lielākas iespējas iejaukties tautsaimniecībā, un Ulmaņa valdība devalvācijas ietekmi mikstināja, samazinot importa tarifus un izmantojot administratīvās metodes.

Otrs stabilitātes nodrošinājums bija Latvijas Bankas neatkarība no politiskās varas, kura varētu būt ieinteresēta izmantot iespēju drukāt naudu, lai risinātu savas budžeta problēmas. Arī par šo jautājumu Jānis Vesmanis skaidri izteicās Saeimā, kā vienu no galvenajām bankas priekšrocībām nosaucot "(..) neatkarību no valdības sastāva, no dažādām politiskām pārmaiņām valdības sastāvā, no dažādu politisku grupu iespaidiem. Mums šai ziņā ir attiecībā uz Latvijas Banku pilnīga garantija, jo Latvijas Bankas padome ir neatkarīga, viņa ir neatceļama, jo viņa ir iecelta uz trim gadiem."²

Tiesa, Latvijas Bankas padomē allaž vietu ieņēma arī redzami vadošo frakciju politiķi, un pēc Ulmaņa apvērsuma banka tika izmantota, lai finansētu dažādus valdības prioritāros projektus.

Taču Latvijas Bankas neatkarība nebija fikcija. Kad 1927. gadā valdība vērsās pie Latvijas Bankas ar ierosinājumu padarīt kredītpolitiku vaļīgāku, lai palīdzētu sērgas skartiem lauku rajoniem, finanšu ministram sniegtā bankas padomes atbilde, ko Ā. Puriņš atradis Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos, bijusi strikta: "Nekādi valdības iestāžu priekšraksti nevar piespiest Latvijas Banku grozīt principiālo lēmumu par kredītu kopsummas nepaaugstināšanu, resp., pamazināšanu, kāds lēmums ir diktēts no Latvijas Bankas galvenā uzdevuma – viņas emisijas politikas." Palīdzība zemniekiem esot valsts budžeta jautājums.

Varētu domāt, ka 50 okupācijas gadi būtu mainījuši Latvijas attieksmi pret naudu un budžeta politiku, izjaukuši pēctecību un ieviesuši jaunu mentalitāti. Taču, atgūstot neatkarību, Latvija atgriezās pie iepriekš īstenotās politikas.

Atjaunotajai valstij lats bija būtisks neatkarības apliecinājums. Taču sava nauda bija arī stabilitātes pamats, sargs pret Padomju

Savienības sabrukuma izraisīto hiperinflāciju, kas pēdējā PSRS rubļa zonā pavadītajā gadā sasniedza gandrīz 1 000%. 1992. gadā Latvijas rubļa laišana apgrozībā ļāva pamazām atgūt kontroli pār naudas vērtību, un 1993. – lata ieviešanas – gadā inflācija jau bija samazinājusies gandrīz desmitkārt. Tā turpināja sarukt, un 1998. gadā sākās piecu gadu periods, kurā inflācija nevienu reizi nepārsniedza 3%.

Kopš 1971. gada, kad ASV atteicās no zelta standarta, kas tika atjaunots pēc 2. pasaules kara, dzeltenais dārgmetāls vairs netika plaši izmantots valūtu piesaistei. Tomēr daudzas mazas valstis ar atvērtu tautsaimniecību arī šajā augošās globalizācijas un brīvo kapitāla plūsmu dominētajā laikmetā centās rast savai valūtai piesaisti, lai nodrošinātu to pret straujām kursa svārstībām. 1994. gadā Latvijas Banka piesaistīja latu SVF izveidotajai sintētiskajai valūtas vienībai SDR, kurā bija ietvertas pasaules svarīgākās valūtas – ASV dolārs, Vācijas marka, Lielbritānijas sterliņu mārciņa un Japānas jena. Kad Latvija pievienojās ES un līdz ar to apņēmās ieviest tās kopējo valūtu, lats tika piesaistīts eiro pēc fiksēta kursa ar svārstību koridoru $\pm 1\%$.

Tas bija jaunais Latvijas "zelta standarts", un, kad pasauli piemeklēja lielākā finanšu krīze kopš 20. gs. 30. gadiem, tāpat kā toreiz, arī 2008. gadā Latvijas Banka stingri apliecināja savu apņēmību saglabāt fiksētu valūtas kursu, lai ko par to teiktu skalje devalvācijas sludinātāji pašu mājās un ārvalstīs. Šoreiz gan Latvija nepalika viena kā 1936. gadā un īstenotās politikas atbalstam saņēma SVF un EK aizdevumu.

Tomēr ilgas pēc stabilitātes ir tikai monētas viena puse, tās reversā psiholoģiski saprotami atrodas pastāvīgas bažas par iespējamām satricinājumiem. Tieši nauda un tās plūsmas galvenie kanāli – bankas – šo nemieru izjūt vispirms un visasāk. Tāpēc līdztekus un dažkārt pat par spīti pašas naudas drošībai abos neatkarības posmos Latviju regulāri piemeklējuši ar banku darbību saistīti panikas uzplūdi. 1931. gada jūlijā Austrijas *Kreditanstalt* bankrota sekas sasniedza Latviju, un ar Vāciju saistītās bankas vairs nevarēja izmaksāt noguldītājiem naudu. Nobiedētie banku klienti steidzās uz citām Latvijas bankām. Vienā dienā Rīgā tika izņemti 5 milj. latu, un tikai Saeimas noteiktie noguldījumu izmaksas ierobežojumi novērsa banku izputināšanu. Līdzīgas noguldītāju nemiera lēkmes tika piedzīvotas pēc tam, kad 1938. gada septembrī bija noslēgts Mīnhenes līgums, kurā Lielbritānija un Francija piekrita atdot Hitleram daļu no Čehoslovākijas Republikas, un atkal gadu vēlāk – pēc 2. pasaules kara sākuma.

Šī nervozitāte ir bijusi spilgti manāma (un, cik var spriest, nereti arī speciāli kairināta) atjaunotajā Latvijā. AS "Rīgas

Komerbanka" 1999. gadā, AS "Parex banka" 2008. gadā un "Swedbank" AS 2011. gadā lielākā vai mazākā mērā cieta no pēkšņiem baiļu uzplūdiem, bet 2007. un 2009. gadā, kad plaši izplatījās runas par iespējamu devalvāciju, šādu spiedienu nācās izciest arī latam. 90 gadu laikā stabilitātes posmi bijuši retāki nekā jukas un nedrošība, un tas nevar neietekmēt cilvēku domāšanu un rīcību.

Ilgas pēc stabilām vērtībām ir visspilgtākā abus neatkarības posmus vienojošā tēma, taču otra būtiska līdzība ir Latvijas ekonomiskā atpalcība salīdzinājumā ar rietumvalstīm un no tās izrietošā nepieciešamība pēc kapitāla un investīcijām, lai nodrošinātu izaugsmi. Turklāt abi neatkarības posmi tika uzsākti pēc austrumos esošās impērijas sabrukuma, kas atstāja aiz sevis tautsaimniecības krāsmatas. Latvijas tautsaimniecībai neapkrastāmu postu bija nodarījusi ne tikai tās teritorijā gandrīz piecus gadus nepārtraukti notiekošā karadarbība, bet arī Krievijas apzinātā politika, 1. pasaules kara laikā veicinot milzīgu bēgļu kustību un evakuējot gandrīz visas Latvijā izvietotās rūpnīcas. Līdz 1914. gadam izveidotās ekonomiskās saites ar Krieviju tika pārrautas, un Latvijai bija jāsāk celt tautsaimniecību gandrīz pilnīgi no jauna.

Taču stāvoklis nebija daudz labāks, kad Latvija atguva neatkarību 1991. gadā. Pēc PSRS sabrukuma nenācās pārvarēt kara postījumus, tomēr ilgstošā atrautība no pārējās pasaules tautsaimniecības, kas 50 gados bija strauji attīstījusies un mainījusies, kā arī tirdzniecības saišu pārtrūkšana ar lielāko daļu bijušo padomju republiku atkal lika Latvijai tautsaimniecību celt gandrīz no jauna.

Tāpēc attīstības politika atkal ieņēma centrālo vietu politiķu un sabiedrības domāšanā. Izaicinājums bija tas pats, bet starptautiskā ekonomiskā vide 1991. gadā būtiski atšķīrās no tās, kādā Latvija atradās 1920. gadā.

1. pasaules karš pārvilka krustu procesam, kuru dažkārt mēdz saukt par globalizācijas pirmo vilni, un starpkaru gados tirdzniecības ierobežojumi un kontrole pār kapitāla plūsmām tika plaši izmantota, sevišķi pēc Lielās depresijas sākuma 1929. gadā. Starptautiskā ekonomiskā sadarbība gandrīz neeksistēja, un maza, jauna robežvalsts nevarēja cerēt uz nozīmīgām ārvalstu investīcijām, kur nu vēl uz finansiālu palīdzību tautsaimniecības atjaunošanai no starptautiskajām organizācijām vai atsevišķām valstīm. Turklāt komercbankas vairījās izsniegt ilgtermiņa kredītu rūpniecībai, jo ekonomiskais stāvoklis bija pārāk nestabils un iespējamā peļņa – pārāk maza.

Nevar teikt, ka Latvijā vispār nenonāca ārvalstu investīcijas – 50% no rūpniecībā ieguldītā kapitāla bija no citām valstīm, un, kā savā rakstā atzīmē Viesturs Pauls Karnups, tieši lata piesaiste

zeltam palīdzēja šos ieguldītājus iedrošināt investēt Latvijā. Tomēr ar to nepietika.

Šie apstākļi lielā mērā noteica lēmumu Latvijas Banku 20. gs. 20. gados izveidot ne tikai par emisijas banku, bet piešķirt tai vienlaikus arī komercbankas funkcijas. Latvijas Bankai bija jāveic tās funkcijas, kuras mūsdienās tiktu uzskatītas par attīstības bankai raksturīgām. Latvijas Banka izsniedza kredītus gan jaunsaimniekiem, kuriem trūka kapitāla efektīvas zemes apstrādes attīstīšanai, gan arī vērienīgākajam Latvijas starpkaru gadu modernizācijas projektam – Ķeguma hidroelektrostacijas celtniecībai.

Pēc neatkarības atgūšanas 20. gs. 90. gados starptautiskā ekonomiskā vide bija pilnīgi citāda. Pasaulē arvien pieņēmas spēkā globalizācijas otrais vilnis, kam jaunu, spēcīgu impulsu deva padomju impērijas sabrukums. Kapitāla un tirdzniecības plūsmas ar katru gadu pieauga, dodot iespēju līdz šim šķietami atpalikušām valstīm strauji uzlabot labklājības līmeni. Vērsās plašumā arī valstu ekonomiskā sadarbība, gan veidojoties Eiropas kopējam tirgum, gan nostiprinoties daudzām starptautiskās palīdzības un tirdzniecības veicināšanas organizācijām. Turklāt modernākie ekonomiskie domātāji lielu uzmanību pievērsa inflācijas savaldīšanai kā būtiskam izaugsmes priekšnoteikumam. ASV un Rietumeiropas 20. gs. 70. gados piedzīvotā stagflācija izraisīja dabisku pretreakciju, kas politikā izpaudās ASV prezidenta Ronalda Reigana un Lielbritānijas premjerministres Margaretas Tečeres neolīberālās politikas uzvaras gājienā un izkristalizējās t.s. Vašingtonas konsensā. Šādā ekonomiskajā un intelektuālajā vidē nebija iedomājams, ka Latvijas Banka kļūtu par ko citu kā vienīgi tīru emisijas banku, kuras galvenais mērķis ir "saglabāt cenu stabilitāti valstī", kā tika ierakstīts likumā "Par Latvijas Banku" jau 1992. gadā. Tāpēc arī nav pārsteigums, ka Latvija pretstatā iepriekšējo gadu praksei ieviesa vienu no liberālākajiem valūtas un kapitāla kustības režīmiem pasaulē.

Taču tieši alkas pēc izaugsmes vedušas Latvijas tautsaimniecību arī maldu ceļos, kuri padarījuši attīstības līkni daudz dangaināku, nekā tā būtu varējusi būt. Starpkaru gados kapitāla un vērtīgu ķīlu trūkums veicināja personisko vekseļu plašu izmantošanu, lai nodrošinātu aizdevumus. Faktiski nenodrošinātie kredīti bieži vien nozīmēja ne tikai zaudējumus bankām un uzņēmumiem, bet arī politiskus skandālus, kuri iedragāja uzticību jaunās valsts parlamentārajai sistēmai. Savukārt pēc neatkarības atgūšanas abos gadījumos, kad finanšu satricinājumi – AS "Banka Baltija" sabrukums un nekustamo īpašumu burbuļa plīšana – ievadīja ekonomisko lejupslīdi, tieši cerība uz ātru peļņu un dažādu pārvaldības iestāžu nevēlēšanās ierobežot mānīgi spožo izaugsmi izraisīja bēdīgas, taču neizbēgamas sekas.

Sevišķu uzmanību pelnījis laiks no 2004. gada līdz 2007. gadam. Pār valsts pilsētām un laukiem gāzās kredītu lietus. Neatkarīgajai Latvijas valstij nekad nebija bijuši pieejami tādi naudas līdzekļi. Likās, ka beidzot sācies ilgi gaidītais izaugsmes lēciens, kas ļautu dažu gadu laikā panākt rietumu labklājības valstis. Lielākā daļa politiķu nebija gatava norādīt uz valdošās eiforijas gaidāmajām bistamajām sekām un pat veicināja burbuļa blišanu.

Pirmskrīzes gados piedzīvotais liek pārdomāt arī līdzšinējo pieredzi Latvijas izaugsmes politikas koordinācijas jomā. 20. gs. 30. gados bija pārāk liela valdības ietekme uz Latvijas Banku, bet pēc pievienošanās ES 2004. gadā Latvijas Banka un valdība katra sāka sekot atšķirīgai politikai, kuras patiesībā nebija savienojamas. Latvijas Banka, piesaistot latu eiro ar šauru svārstību koridoru, mērķtiecīgi virzīja valsti uz pievienošanās eiro zonai 2008. gadā, bet valdība, lai arī formāli atbalstīja šo mērķi, faktiski piekopa tam neatbilstošu fiskālo politiku.

Nav jāpārkāpj institucionālās autonomijas robežas, lai vienos par mērķiem un sadarbotos to īstenošanai. Taču, ja dažādas institūcijas ilgstoši īsteno savstarpēji pretrunīgas politikas, rezultāts, kā esam redzējuši, var būt gaužām nepatīkams.

Ja papēta, ko gan Latvijas, gan ES amatpersonas un pētnieki teica un rakstīja 2003. un 2004. gadā, kļūst skaidrs, ka nevienam pat ļaunākajos murgos nebija rādījies, cik liels būs gaidāmais burbulis un cik ātri tas izaugs. Visi apzinājās, ka draud zināmas inflācijas briesmas, un, latam pievienojoties Valūtas kursa mehānismam II, ES 2005. gada 29. aprīļa paziņojumā rakstīts: "Vienošanās par Latvijas lata piedalīšanos VKM II ir balstīta uz Latvijas valsts iestāžu stingro apņemšanos panākt ilgtspējīgu inflācijas samazinājumu. Latvijas valsts iestādes saprot, ka fiskālās nostājas stiprināšana būs ļoti svarīga šā mērķa sasniegšanai, turklāt tā arī palīdzēs panākt mierīgu un nozīmīgu tekošā konta deficīta samazinājumu."³ Taču, lai gan Eiropas Savienības Padomes 2005. gada 8. marta atzinumā par atjaunināto Latvijas konverģences programmu 2004.–2007. gadam inflācija tika prognozēta 4.3% 2005. gadā un 3.0% 2006. gadā⁴, faktiskais cenu pieaugums bija daudz lielāks.

Taču bez īstas vienprātības par mērķiem nebija iespējams efektīvi rīkoties vienā virzienā, lai laikus savaldītu lielo naudas straumi, kas gāzās iekšā nekustamo īpašumu sektorā. Šķiet, ka Latvijā visas puses turpināja virzīties pa iesākto ceļu, cerot, ka citi viņiem pielāgosies. Latvijas Banka, protams, turējās pie lata piesaistes eiro un paaugstināja refinansēšanas likmi, tā netieši ietekmējot kreditēšanu latos, bet tas nevarēja ietekmēt kredītu izsniegšanu ārvalstu valūtās. Valdība turpināja ekspansīvo fiskālo politiku un nedarīja neko, lai ar nodokļiem vai administratīvā

ceļā ierobežotu spekulācijas ar nekustamo īpašumu. Latvijas banku mātesbankas aizmirsa visu piesardzību un metās ciņā par tirgus daļu, bet attiecīgo valstu regulatori nebija gatavi rīkoties, lai šīs karstās galvas atvēsinātu.

Tā ir svarīga mācība arī nākotnei – bez zināma konsensa starp svarīgākajiem politiskajiem un ekonomiskajiem spēlētājiem grūti ieviest būtiskas ekonomiskās pārmaiņas, vēl jo vairāk, ja tās prasa nostāties pretī tautsaimniecībā valdošajiem vējiem.

Taču jebkurš burātājs pateiks, ka pat pretvējā iespējams virzīties uz priekšu, ja pietiek prasmes un ir efektīvs komandas darbs. Šī grāmata ļauj saprast, cik spēcīga ir pasaules ekonomiskās vides ietekme uz Latvijas tautsaimniecību. Ik pa brīdim Latviju ir sašūpojuši viņi, kuru izcelsme ir tālu no tās krastiem. 1929. gadā Ņujorkas biržas krahs ievadīja Lielo depresiju, kuras rezultātā triju gadu laikā Latvijas ārējā tirdzniecība samazinājās vairāk nekā par 70%. 1997. gadā Taizemes bata devalvācija radīja krīzi, kas izraisīja Krievijas valsts maksātnespēju un ar to saistītās sekas Latvijas eksportam un bankām. Ņujorkas investīciju bankas *Lehman Brothers* bankrots 2008. gadā izraisīja pasaules finanšu krīzi, kas nopietni padziļināja Latvijas ekonomisko lejupslīdi.

Latvijai, kas ir maza valsts ar atvērtu tautsaimniecību, arī turpmāk būs jāreķinās ar ārējās vides spēcīgo gan pozitīvo, gan negatīvo ietekmi. Šādā nestabilā vidē ir jo svarīgāk, lai valsts monetārā sistēma atspoguļotu gan tautsaimniecības vajadzības, gan sabiedrības gaidas. Latvijas vēsture sniedz daudz piemēru tam, ka tieši monetārā politika, pakļaujot to citam mērķim nekā cenu stabilitāte, var kļūt par ieroci tautsaimniecības iznīcināšanai. Nedrīkstam pieļaut tādas situācijas atkātošanos. Tieši otrādi, jānodrošina, lai monetārā sistēma valsts iedzīvotājiem saprotamā veidā veicina ekonomisko izaugsmi. Un tas jāņem vērā, jo, kā atzīmējis austriešu ekonomists Šumpeters, "tautas monetārā sistēma atspoguļo visu, ko nācija vēlas, dara, cieš, – atspoguļo tās būtību."⁵

¹ *Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas*. II sesija, 5. sēde. Rīga : Latvijas Republikas Saeima, 1923, 24. apr., 165. sl.

² Turpat, 170. sl.

³ http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication6193_en.pdf [skatīts 03.07.2012.].

⁴ *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. C 177, 2005, 19. jūl., 8. lpp.

⁵ Schumpeter, J. *Das Wesen des Geldes*. Göttingen, 1970, S. 1.